

Adamczyk, Jacek

Międzynarodowa konferencja naukowa "Ustroje polityczne Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Czechosłowackiej 1918-1938", Warszawa, 2-3 X 2001 r.

Dzieje Najnowsze 33/4, 205-208

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

**Międzynarodowa konferencja naukowa
„Ustroje polityczne Rzeczypospolitej Polskiej
i Republiki Czechosłowackiej 1918-1938”,
Warszawa, 2-3 X 2001 r.**

Konferencja, która odbyła się w Instytucie Historii PAN, została zorganizowana staraniem Komisji Historyków Polskiej i Słowackiej Akademii Nauk.

Charakter wprowadzenia w problematykę obrad miał referat Ladislava Rumana (Uniwersytet Konstantyna Filozofa, Nitra) zatytułowany *Politický systém v Československu v rokoch 1918-1938. (Pokus o komparáciu s Pol'skom)*. Autor wskazał na liczne podobieństwa między obu państwami: podobny czas i okoliczności powstania Czechosłowacji i odrodzenia Polski w 1918 r., problemy z integracją ziem należących wcześniej do różnych państw, a także z mniejszościami narodowymi, przyjęcie na początku lat dwudziestych ustroju republikańskiego z przewagą władzy ustawodawczej nad wykonawczą oraz opieranie międzynarodowej pozycji obu państw na sojuszu z Francją i czynnikami środkowoeuropejskimi (pakt polsko-rumuński i Mała Ententa). Podobieństwom tym towarzyszyły różnice, z których najważniejsza — zdaniem Autora — to fakt kształtowania się granic Polski jako skutek wojen, podnoszących prestiż armii i samego Józefa Piłsudskiego, a także polityczna niestabilność tego kraju przed 1926 r. Różnice te sprawiły, że o ile Czechosłowacja pozostała do 1938 r. „wyspą demokracji” w Europie Środkowowschodniej, o tyle Polska, począwszy od 1926 r., ewoluowała w stronę rządów autorytarnych.

Andrzej Essen (Akademia Pedagogiczna w Krakowie) w wystąpieniu *Kształtowanie się podstaw ustrojowych Polski i Czechosłowacji w latach 1918-1922* skoncentrował swoje rozważania na kwestiach współzależności pomiędzy władzą ustawodawczą i wykonawczą oraz praktyki politycznej. Wskazał, że polscy prezydenci nie cieszyli się w swoim kraju takim autorytetem, jak T. G. Masaryk w swoim. Innym czynnikiem ważnym dla funkcjonowania państwa była niechęć polskich polityków do zawierania kompromisów z przedstawicielami innych partii, co — wobec braku jednej partii dominującej w Sejmie — było przyczyną kryzysów rządowych. Masaryk, jako prezydent, reagował na problemy w rządzeniu państwem dążeniem do poszerzenia swoich uprawnień, natomiast Józef Piłsudski, pozostający w latach 1922-1926 poza oficjalnymi strukturami, chcąc doprowadzić do naprawy państwa, zdecydował się na dokonanie przewrotu. A. Essen podkreślił też rozdział między względnie liberalnym prawodawstwem czechosłowackim a praktyką administracyjną, często restrykcyjną, stosowaną zwłaszcza na terenach zamieszkałych przez mniejszości narodowe.

Alena Bartlova (Instytut Historii Słowackiej Akademii Nauk, Bratysława, referat *Formovanie a hlavne trendy vo vyvoji politických stran na Slovensku v rokoch 1918-1938*) omówiła dzieje partii politycznych na Słowacji, dzieląc je na trzy grupy: partie „stare”, powstałe przed 1918 r., partie „nowe” (w tym stronnictwa czeskie, rozbudowujące swoje struktury na Słowacji) oraz partie mniejszości narodowych (węgierskie i niemieckie). Autorka podkreśliła mnogość zmian organizacyjnych, spowodowanych odłączeniem Słowacji od Węgier w 1918 r., a następnie współpracą i stopniową integracją partii słowackich z czeskimi. Wskazała na względnie duże możliwości działania partii politycznych w demokratycznym systemie politycznym Czechosłowacji, a zarazem na bardzo duże ich znaczenie dla procesu kształtowania się — początkowo nielicznej — słowackiej elity politycznej i społecznej.

Ewa Orlof (Uniwersytet Rzeszowski, *Słowackie projekty autonomii w dwudziestoleciu międzywojennym w świetle polskich materiałów archiwalnych*) oparła swój referat głównie na aktach polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, zwłaszcza Konsulatu Generalnego w Bratysławie. Referentka skonstatowała fakt dużego zainteresowania polskich służb zagranicznych projektami nadania Słowacji szerokiej autonomii, a objawiającego się przekazywaniem władzom w Warszawie obszernych raportów na ten temat. Zainteresowanie, a zarazem życzliwość strony polskiej dla tych koncepcji spowodowane były — zdaniem Autorki — chęcią podważenia spójności państwa czechosłowackiego, którego polityka była postrzegana w Warszawie jako antypolska. Chęć ta była przyczyną popierania przez Polskę tendencji niepodległościowych na Słowacji w latach 1938-1939.

Xenia Suchova (Instytut Historii Słowackiej Akademii Nauk) swoje wystąpienie, zatytułowane *Organizacia verejnej spravy na Slovensku v medzivojnovom období—problem integracie Slovenska do demokratickej Československej republiky*, poświęciła kwestii podziału władzy między organy centralne i samorządowe. Autorka omówiła uprawnienia przyznane władzom lokalnym na początku lat dwudziestych, a także próby, podjęte w końcu tej dekady, podziału Czechosłowacji na cztery kraje związkowe (Czechy, Morawy-Sląsk, Słowacja, Ruś Zakarpacka), posiadające własne samorządy. X. Suchova podkreśliła, że mimo tych prób Czechosłowacja pozostała państwem centralistycznym, a Praga zachowała szerokie uprawnienia tak formalne, jak i nieoficjalne, związane z zależnością słabiej rozwiniętych krajów (w tym Słowacji) od dotacji przyznawanych przez władze centralne. Wskazała na czynniki ograniczające rozwój samorządności w Czechosłowacji, zwłaszcza obawy przed zachowaniem się mniejszości narodowych (zwłaszcza Niemców i Węgrów), a także brak wykwalifikowanych słowackich kadr samorządowych i urzędniczych. Nadanie autonomii Słowacji w 1938 r., dokonane w niesprzyjających okolicznościach politycznych, nie mogło — zdaniem autorki — zapobiec katastrofie państwa czechosłowackiego.

Jerzy M. Roszkowski (Muzeum Tatrzańskie, Zakopane) przedstawił referat pt. *Organizacja i funkcjonowanie starostwa spisko-orawskiego 1920-1925*. Autor podkreślił specyfikę tego starostwa w porównaniu do reszty ziem polskich: funkcjonowanie prawodawstwa węgierskiego oraz nietypową strukturę terytorialną — starostwo składało się z dwóch ziem nie sąsiadujących ze sobą, a siedziba władz, z powodu braku w nim miast, znajdowała się poza jego obszarem, w Nowym Targu. Innego typu problemy spowodowane były niskim stopniem świadomości narodowej miejscowej ludności. J. M. Roszkowski podkreślił duże zasługi starosty, a zarazem działacza polskiego na omawianych obszarach, Jana Bednarskiego, w stworzeniu administracji w polskich częściach Spisza i Orawy.

ŻYCIE NAUKOWE

Drugi dzień obrad otworzyła L'ubica Kazmerova (Instytut Historii Słowackiej Akademii Nauk), prezentując wystąpienie *Skolstvo na Slovensku ako sucast' demokratizacneho procesu*. Autorka wskazała na bardzo szybki rozwój słowackiej sieci szkolnej w latach 1918-1938 — tak ilościowy (związany z budową nowych szkół, ale także zmianą dominującego języka nauczania z węgierskiego na słowacki), jak i jakościowy, wynikający z modernizacji programów nauczania oraz publikowania podręczników po słowacku, a także z powstania nowych rodzajów szkół (1919 r. — uniwersytet w Bratysławie; 1919, 1928 r. — szkoły artystyczne, 1938 r. — wyższa szkoła techniczna). Autorka podkreśliła duże znaczenie szkolnictwa dla zmniejszenia analfabetyzmu, awansu społecznego młodzieży chłopskiej i robotniczej (stanowiącej około 80% studentów i uczniów szkół średnich) oraz kobiet. Omówiła też duży udział czeskich wykładowców szkół wszystkich szczebli (np. na Uniwersytecie im. Komenskigo w Bratysławie było 19 profesorów czeskich i 3 słowackich), a także podręczników w rozwoju szkolnictwa na Słowacji. Udział ten spowodowany był brakiem słowackiej kadry nauczycielskiej. L. Kazmerova wskazała, że mimo szybkiego rozwoju sieć szkolna na Słowacji była aż do końca okresu międzywojennego słabiej rozwinięta niż w Czechach.

Sławomir Nowinowski (Uniwersytet Łódzki) przedstawił *Analizę porównawczą służb zagranicznych II Rzeczypospolitej i I Republiki*. Wskazał na problemy ze skompletowaniem służb zagranicznych w obu państwach na początku ich niepodległego bytu, względnie duże w Czechosłowacji, w której brakowało fachowych kadr, mniejsze w Polsce, gdzie w 1918 r. zgłosiło się do pracy wielu dyplomatów, a zwłaszcza członków korpusu konsularnego z dawnych Austro-Węgier. Autor podkreślił, że o ile w Polsce przedmiotem zainteresowania dyplomacji były kwestie związane z wąsko pojętym życiem politycznym, o tyle w Czechosłowacji dużą wagę przywiązywano do problematyki gospodarczej (przy każdej ambasadzie organizowano misję handlową), a także lekceważonej w Polsce propagandy. Te różnice, wraz ze wzajemnymi niekorzystnymi stereotypami, sprawiały, że opinia o czechosłowackiej dyplomacji w Polsce i polskiej w Czechosłowacji, była generalnie zła.

Konferencję zakończyło wystąpienie Radosława Żurawskiego vel Grajewskiego (Uniwersytet Łódzki) pt. *Kształtowanie się polskich i czechosłowackich władz na uchodźstwie w początkowym okresie II wojny światowej. Status prawny—podobieństwa i różnice*. Referent wskazał, że o ile istniała ciągłość, w sensie prawnomiędzynarodowym, pomiędzy władzami II Rzeczypospolitej i polskimi władzami na uchodźstwie, o tyle nie można stwierdzić tej ciągłości pomiędzy I Republiką Czechosłowacką i emigracyjnymi władzami tego kraju. Różnica ta znalazła wyraz w sposobie traktowania organów rządowych tych państw na uchodźstwie przez Brytyjczyków i Francuzów. Oba państwa uznały władze polskie natychmiast, natomiast władze czechosłowackie, pod postacią Komitetu Narodowego, mającego słabszą pozycję prawną niż rząd, dopiero w listopadzie-grudniu 1939 r. Przyczyną tego stanowiska, obok kwestii formalnoprawnych, było uznanie porozumienia monachijskiego przez rządy obu państw, a także niechęć do zrażenia sobie Włoch i Węgier, które wówczas jeszcze nie opowiedziały się po żadnej ze stron prowadzących wojnę.

Referatom towarzyszyła ożywiona dyskusja. Najwięcej miejsca poświęcono w niej problematyce ustroju Czechosłowacji, przy czym badacze słowaccy (X. Suchova, L. Kazmerova, L. Ruman, A. Bartlova) podkreślali jej demokratyczny charakter, a dyskutanci polscy (m.in. A. Essen, T. M. Trajdos, M. K. Kamiński) — fakt, że liberalne prawodawstwo było łatwo ograniczane przez praktykę administracyjną na terenach zamieszkiwanych przez mniejszości narodowe, podejrzewane przez władze praskie o niechętny stosunek do Czechosłowacji. Innym dyskutowanym problemem były dzieje władz obu państw na uchodźstwie. Magdalena

Hułas podkreśliła, że mimo początkowych trudności, bilans działania emigracyjnych władz czechosłowackich jest lepszy niż polskich.

Organizatorzy spotkania zapowiedzieli podjęcie starań w celu możliwie szybkiego wydania drukiem materiałów z konferencji.

Jacek Adamczyk
Warszawa